

СОЦІОЛОГІЧНА ПУБЛІЦИСТИКА

УДК 316:82-92

БОРИС НАГОРНИЙ,

доктор соціологічних наук, завідувач кафедри соціології Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля (Луганськ)

Література як конспект із соціології

*“Вежды склоните к праху Сен-Жюста,
Вежливо путайтесь в сопромате —
Но сохраните свежие чувства,
Свежие чувства сохраняйте.
Пошьте рожки на наших просмотрах.
Пол и возраст — какая чушь!
Что отличает живых от мертвых?
Свежесть чувств.
Где-то на пригородном вокзале
Я, очутившись, не отшучусь:
“Вы, гражданин, что-нибудь потеряли?”
“Свежесть чувств, — говорю, —
свежесть чувств”.*

З останніх віршів Андрія Вознесенського

Нарешті! Вийшла друком книга, де головний герой — завідувач кафедри соціології, який спеціалізується на етносоціології. Щоправда, на початку книги він представлений читачам не в найвигіднішому світлі. Понад те, він робить спробу самогубства, готуючись стрибнути з даху багатоповерхівки: “Самогубець на “Сан-Пабло” був чоловіком сорока років, із круглим обличчям без зморшок, із сумними чіткими бровами. Уся його ерудиція, нажита за багато років навчання, тепер зникла. З п’яти мов, якими він володів, не знадобилася жодна — ані для того, щоб поговорити із самим собою, ані для того, щоб зрозуміти мову ілюзій, що розвилися в його свідомості”. Простежмо почасті перебіг його думок: “Як викладач я замислився над тим, кого я, по суті, підготував в університеті? Слухняну челядь чи лідерів? Людей-автоматів

чи мислителів?” ... “Я не використовував свої невдачі для того, щоб пробувати мрії, і не був вартий їх. Я помічав небезпеки, волів контролювати все, що відбувалося навколо мене, оскільки боявся зіпсувати свою блискучу кар’єру вченого. У середині я став старим, нові ідеї мене не цікавили. Забув, що великі мислителі були безумцями, які йшли на ризик під власну відповідальність” [Кури, 2010].

Але далі — розповідь розгортається в найоптимістичнішому ключі. На даху з’являється новий герой — “продавець мрій”, котрий ставить усім поспіль, у тому числі й кандидатів в самогубці, масу нісенітних, на перший погляд, запитань, котрі, як потім виявляється, мають глибинний смисл. Забирає з даху колишнього завідувача кафедри соціології, залучає до своєї різношерстої групи шукачів сенсу життя, які за свою технологію обрали безупинне опитування різних людей у будь-якій обстановці.

Потім з’ясовується, що одним із головних героїв книжки є Продавець мрій або Вчитель, який хоч і не претендує на роль нового месії, та все одно не втомлюється звертатися зі своїми запитаннями-проповідями до всіх, із ким він стикається на шляху свого інтелектуального блукання з невеликою групою послідовників. Запитання, ясна річ, стосуються сенсу життя та його цінностей для різних соціальних груп. Проте вже в новій книжці бразильського письменника Аугусто Курі — “Покупці мрій”, яку було видано в російському перекладі 2011 року у видавництві “Клуб сімейного дозвілля” (Харків і Белгород), — надмірне багатство назагал правильних думок і Продавця мрій, і колишнього завідувача кафедри соціології починає втомлювати. Моралізування вочевидь домінує над художніми якостями роману, читач бажає більш достовірної, “художньої” характеристики героїв, розмаїття художніх прийомів. До того ж наприкінці нової книжки виявляється, що Продавець мрій є могутнім хазяїном надто успішного концерну “Мегасофт” (аналогію вловлюєте?), котрий вирішив відійти від керівництва і меркантильних проблем...

І все ж... Оскільки у двох книгах чимало цікавих і актуальних міркувань одного із головних героїв — завкафедри соціології — про сенс викладацької праці, про проблеми взаємовідносин викладача і студента, про роль соціології, — ці книжки заслуговують на докладне обговорення у професійній сфері, особливо серед викладачів. Ефективність такого обговорення можна підвищити посиланнями на раніше опубліковані у професійних часописах праці. Наприклад, на статтю професора Массачусетського технологічного інституту Г.Т.Маркса, опубліковану ще у 1997 році в одному з американських часописів “Про професійну діяльність соціолога — 37 моральних імперативів” [Маркс, 2008: с. 129–137].

Виконання соціологією своїх основних функцій за умов стрімкого мінливого світу багато в чому залежатиме від сили-силенної чинників, зокрема від того, наскільки професійна соціологічна спільнота буде оперативна і точно аналізувати суперечливі та складні соціальні процеси і якою мірою зможе сформулювати доступну, зрозумілу мову, якою можна спілкуватися з різними соціальними групами населення. Окрема й одвічна проблема — пошук сучасних форм професійного спілкування зі студентами. Як викладачеві конкурувати з комп’ютерними технологіями, з інтернетівською інфор-

мацією, як домогтися того, щоби багатівікові шари соціологічної культури не асоціювалися лишень з академічними портретами класиків, із біографічними даними в кілька абзаців?

Із острахом ознайомлююся в період “модулів” і сесій із контрольними та курсовими роботами студентів, особливо заочників. Побоююся інтернетівської ерудиції. Побоююся знову натрапити на запозичення і шаблони з Інтернету начебто знайомих усім викладачам міркувань про Огюста Конта, фундатора позитивізму, котрий, звісно, був секретарем і учнем Сен-Симона, першим увів поняття “соціологія” в науковий обіг, доводив, що соціологія має бути теоретичною дисципліною на відміну від описової “соціальної фізики” А.Кетле. Що найголовнішою працею його життя був “Курс позитивної філософії” тощо.

Раніше я часто запитував таких студентів: Як вони уявляють собі в якості живих людей тих класиків, котрі сухим переліком постають на сторінках підручників? Як вони уявляють собі епоху, в якій жив, наприклад, Конт? Що особливого запам’яталося в його біографії? (Тепер, коли соціологію не включено до обов’язкового блоку гуманітарних дисциплін, коли студентам дозволено “вільний вибір” таких курсів, ці запитання я змушений, як і багато викладачів, ставити дедалі рідше.)

Ці похмурі міркування були перервані, коли я гортав підшивку “Студентського меридіана” і вперше за довгі роки натрапив на звичайні й тому особливо живі рядки, надто рідкісні зараз, коли ми говоримо про видатних людей минулого: “У той вечір, коли Огюст Конт збирався в гості до свого учня Макса Марі, він менш за все передбачав, що зустріч із сестрою Макса не тільки переверне все його життя, а й розхитає всю його філософську систему”. Адже він стверджував, що “будь-яке позитивне мислення полягає переважно у здатності “бачити, щоб передбачати, вивчати те, що є, і звідси робити висновок, що має відбутися”... “Кохання заскочило Огюста Конта, коли він найменше цього очікував. Йому 46 років (у XIX столітті — це вік, навіть для чоловіка)””.

У травні 1821 року Огюст Конт зустрів свою майбутню дружину — Кароліну Массін — дівчину вільної вдачі. “Весілля відбулося 1825 року, але церковні узи не зупинили Кароліну. Вона продовжувала свої романтичні зустрічі, що довело Огюста до божевілля: його запроторили у психіатричну лікарню. Треба віддати належне Кароліні: не шкодуючи сил, вона доглядала чоловіка, якого лікарі вважали невилковним. Спізнила відданість дружини, її догляд за ним, домашні стіни здійснили диво — Огюст одужав. Але стосунки, на жаль, було остаточно зіпсовано. Огюст більше не довіряв їй. Постійне відчуття непевності, тривожності переслідувало його. Він навіть намагався вкоротити собі віку, кинувшись у Сену з мосту Мистецтв. І знову його врятувало диво — випадковий перехожий. Нібито Провидіння берегло його для інших випробувань”.

І далі (який сюжет для роману Анрі Моруа!) — квітень 1844 року. “Перед нами літня людина, котра цілком присвятила себе науці. Невродливий, завжди вдягнений у чорне. Одне слово, важко сподіватися на взаємність вродливої жінки. Клотильді де Во 29. У неї за плечима невдале заміжжя. Живе із братом і матір’ю. Невелика рента від дядечка. Їй важко і самотньо. Її серце

відкрите для кохання. Але... Зустріч з учителем брата принесла цілковите розчарування: старий, майже потвора. Так зустрілися дві самотні людини, яким доля приготувала випробування коханням. Він витримав його. Їй довелося сутужніше, вона не покохала” [Безелянская, 2008: с. 54–55].

Потім були два щасливі й трагічні роки для Огюста Конта. Його знаменитий вислів з приводу всілякого позитивного мислення замінив інший — стисліший і більш емоційний: “Неможливо постійно мислити, але можливо постійно кохати”.

Конт вистраждав цю фразу. Клотильда де Во бачилася з ним тільки в родині брата, а в його будинку була лишень двічі, та й тоді у супроводі матері. Однак вона була улещена бурхливою пристрастю й ерудицією великого вченого (який, до речі, викладав механіку у славетній паризькій Політехнічній школі), акуратно відповіла на всі 96 листів Конта. Та все одно в одному з листів написала найжорстокіші для будь-якого чоловіка слова: “Я не зможу віддатися без кохання... не треба мучити себе стримуванням, воно для Вас болісне”. Можна тільки уявити, що відчув Конт, отримавши від коханої жінки пораду знайти коханку.

Випробування тривали: у Клотильди виявили запущену форму туберкульозу, і Конт віддає весь час і всі кошти коханій людині. Клотильда вмирає у нього на руках 2 квітня 1846 року. Конт пережив її на одинадцять років, продовжував писати адресовані їй листи, створювати свою релігію, ґрунтовану на культурі діви Марії, на здатності жінки беспорочно зачати дитя. Він і далі приходив на цвинтар Пер-Лашез і читав на могилі коханої жінки звернені до неї листи. Потім вони ввійдуть у його “Сповідь — подарунок закоханим усіх прийдешніх століть” [Безелянская, 2008: с. 54–55].

Професор Віктор Георгійович Городяненко в Дніпропетровському національному університеті багато років разом із колегами по кафедрі соціології веде корисну і копітку діяльність з підготовки хрестоматій з вітчизняної та світової соціології, де зібрано фрагменти наукових праць класиків і стислі автобіографічні дані про них [Городяненко, 2007].

Логічним продовженням цієї роботи мало би стати впорядкування стислих художніх біографій (або принаймні есе) класиків соціології. Яка б дивовижна вийшла збірка!

На першому етапі можна було б підготувати добірку вже опублікованих їхніх праць, де крім власне наукових концепцій викладено також різючі факти їхньої біографії.

Можна припустити, що насиченість подіями життя, інтенсивність діяльності багато в чому посприяли тому, що П.Сорокін став видатним дослідником ХХ століття. Кілька цитат із праці “Революції і соціологія”.

“...Як учасник, я спостерігав за розвитком усіх трьох фаз під час революції 1905–1908 років. У 1917 мій досвід безпосередньо стосувався лише першої і другої фаз цієї епохальної революції”.

“...26 жовтня 1917 року був днем мого одруження. Це було воістину революційне одруження. Після церковного вінчання, на яке я, до речі, прибув прямо з дуже важливих зборів, ми з дружиною та друзями влаштували півгодинний легкий сніданок, після чого я знову поспішив на чергове засідан-

ня. Тільки в періоди війни або революції можуть траплятися подібні речі” [Сорокин, 1992: с. 223, 234].

Природні для П.Сорокіна згадування про історичних особистостей, з якими він спілкувався, чиї виступи слухав, з ким взаємодіяв у ті революційні місяці, вражають: Горький, Плеханов, Ленін, Савінков, Троцький, Зинов'єв, Набоков, Керенський, Вандервельде...

І ще два короткі фрагменти з цитованої праці: “Мій нерегульований спосіб життя став регульованим. Не було фіксованого часу ані для обіду, ані для сну, ані для ранкового підйому, ані для роботи. День у день я виснажував себе чи то на поприщі агітації, чи то займаючись масою поточних справ...”

“Мені запропонували три посади в Тимчасовому уряді — товариша міністра внутрішніх справ, директора російської телеграфної служби, секретаря прем'єр-міністра Керенського. Після необхідних розмірковувань я зупинив свій вибір на останньому, хоча й дуже вагався стосовно того, що за теперішніх умов зможу прислужитися країні” [Сорокин, 1992: с. 240].

Яка насичена біографія у великого соціолога! Сорокін потягнув за собою в науку й у велике життя справжню плеяду надзвичайних людей. Перший декан факультету соціології в знаменитому Гарварді дав путівку в життя багатьом видатним ученим. (Заради стислості згадаю лишень одне прізвище — Мертон. І хіба тільки Мертон? Сорокін ще в Росії, до свого вимушеного від'їзду благословив у науку Звоницьку, про яку ми практично нічого не знаємо.)

Дуже цікава книжка мала б вийти про Агнесу Соломонівну Звоницьку, яка народилася наприкінці ХІХ століття (у 1897 році), була чи не першою жінкою серед соціологічної спільноти дореволюційної Росії. Вражає те, що перший том задуманої нею головної праці її життя “Досвід теоретичної соціології. Соціальний зв'язок” вийшов друком 1914 року, коли їй було лишень 17 років.

На жаль, другий і третій томи хоч і були завершені, але не були опубліковані за її життя. (Внаслідок вимушеної еміграції Сорокіна та її ранньої смерті — А.Звоницька померла 1942-го у віці 45 років. Архіви, що зберігалися у двоюрідної сестри, пропали під час блокади Ленінграда — безповоротно) [Голосенко, Зверев, 1991: с. 75–80].

А яка цікава книга могла б вийти про Зигмунда Баумана! Микола Бугров у рецензії на одну з його останніх праць — збірку есе “44 листи від мінливого сучасного світу” (Bauman Z. 44 letters from the Liquid Modern World. — Cambridge: Polity Press, 2010. — 188 p.), слушно зауважив, що життя З.Баумана — “немов зліпок непростой епохи, на яку припав його життєвий шлях”. “Попервах — переконаний комуніст, офіцер Війська Польського в роки війни, а потім співробітник держбезпеки, він брав участь у штурмі Кольберга й у битві за Берлін, за що був нагороджений Хрестом Хоробрості. Після війни він вивчав соціологію і філософію в Академії соціальних наук та у Варшавському університеті. Потім цілком присвятив себе науковій діяльності після того, як мусив залишити службу в держбезпеці (1953). У січні 1968 року З.Бауман пішов з лав Польської об'єднаної робітничої партії, невдовзі був звільнений з університету і мусив іммігрувати: спершу до Ізраїля,

а потім до Великої Британії. Період професорства в університеті Лідса (1971–1990) став для вченого найпліднішим” [Бугров, 2010: с. 200–203].

Рецензована збірка есе відомого вченого була написана на замовлення одного з італійських часописів, авторові було надано можливість писати про все, що він вважав за потрібне. Він знову вражає читачів, мабуть, найціннішою рисою дослідника — “свіжістю почуттів” (за Вознесенським) і вмінням побачити нові зміни в навколишньому світі. З.Бауман, як ніхто, вміє поводитися з метафорами. Ми ще не встигли повною мірою оцінити точність його визначень, таких як “мінлива сучасність”, а він уже, відсилаючи нас до польського поета Адама Міцкевича з його містичною назвою “Його ім’я Сорок чотири”, вкладає в цю цифру соціологічний смисл у контексті аналізу проблеми соціальних мереж.

На думку З.Баумана, “за найближчого розгляду мобільний телефон, Інтернет у багатьох випадках “є втечею від реального”, яка приховує реальну самотність людини в сучасному світі” [Бугров, 2010: с. 201].

Мені видається, розв’язання цієї проблеми багато в чому залежить від ефективності союзу соціології з літературою, з поезією. Тішить те, що в нас з’являються праці, де зроблено успішні спроби поєднати поезію із серйозним соціологічним аналізом. До них належить і монографія Ю.Сороки “Бачити, мислити, розрізнати: соціокультурна теорія сприйняття” (Харків, 2010). У ній є розділ із нестандартною назвою “Чоловіче сприйняття жінок”.

Автор наголошує, що за об’єкт для аналізу простору номінацій сприйняття жінки чоловіком обрано такий культурний продукт, як вірші Булата Окуджави 1960–1990-х років.

Номінації, які співвіднесені з жіночим персонажем і містять категорії та схеми сприйняття жінки і жіночності, тут являють собою назви вікових і рольових жіночих ідентичностей, значимих у контексті сприйняття соціальних реальностей автора.

Таким чином, на думку Ю.Сороки, окреслюються три типи жінок: незгадувана істота жіночої статі (потенційна “жінка”), жінка, що зачакловує (“жінка-горгона”), і “моя жінка” (потенційна “єдина жінка”).

Звісно, будь-яка класифікація умовна, тож навряд чи Огюст Конт, працюючи над “Сповіддю”, думав, до якої соціальної групи віднести Клотильду де Во.

У пошуках нових форм викладу отриманих результатів українські соціологи вторгаються у сфери, які раніше вважалися монополією критиків і мистецтвознавців. Ю.Сорока своєю монографією реалізувала нестандартний проект, проаналізувавши проблему простору сприйняття, вторглася в цю царину і вельми цікаво проаналізувала такі категорії, як детектив, кінофільм і теленовіни, з точки зору соціолога. Понад те, вона не побоялася вторгнутися в ту, здавалося б добре вивчену, проблему, якою є творчість Булата Окуджави, і доволі докладно переглянула завжди актуальне питання чоловічого сприйняття жінки.

У змістовній рецензії Віктора Бурлачука на цю монографію Ю.Сороки (рецензія привертає увагу передусім тим, що її автор відмовляється від традиційного для такого жанру переказу змісту аналізованої праці й викладає своє бачення вузлових проблем, знаходить слушні афористичні формулю-

вання (наприклад: “схоже, що з реальністю треба попрощатися, адже соціальне сприйняття — це сприйняття конкретних спільнот і груп, реальність зникає в юрмі конкурентних способів сприйняття соціального світу”); “сама метафора “простір сприйнятів” передбачає, що цей простір гетероморфний, у ньому співіснують спостерігачі, які перебувають на різних позиціях, на різних рівнях, мають різну соціальну оптику”).

Рецензент висловлює, мабуть, обґрунтований сумнів, “чому настільки звужений чоловічий погляд”, “погляд на жінок однієї-єдиної людини, поета Б.Окуджави. На мій погляд, соціологія не працює з такими індивідуальними об’єктами, як лірика того чи іншого поета, котрій доволі важко виступити репрезентантом процесів, що відбуваються в суспільстві” [Бурлачук, 2011: с. 206–207].

Напевно, так. Утім, слід визнати, що часто-густо поезія, література оперативніше й чіткіше за соціологію ставить діагноз і реалізує прогностичну функцію. Блок майже сто років тому написав знамениті рядки: “И в желтых окнах усмехнулись, что этих нищих провели”. Хіба не про сучасну “приватизацію” слова? А безсмертний вислів Дмитра Кедрина: “У поетів є такий звичай — зібравшись в коло, обплывувати одне одного”? А поезії та пісні Висоцького: “И ни церковь, ни кабак, ничего не свято. Нет, ребята, все не так, все не так, ребята...”.

Коли-небудь з’явиться довгоочікувана фундаментальна праця “Соціологія та література”, в якій майбутній дослідник, котрий однаково володіє знанням історії літератури й історії соціології, опише багатовікову захопливу історію взаємодії та конкуренції літератури й соціології.

І великі особистості оживуть перед сучасним читачем не тільки зі сторінок своїх творів, а й історіями свого життя, сповненими одвічних людських пристрастей: пошуків сенсу життя, улюбленої справи, коханої людини. І ми по-новому побачимо блискучу плеяду, що пішла в історію: Пителима Сорокіна, Михайла Ковалевського, Агнесу Звоницьку, Роберта Мертона, Зигмунда Фрейда, Зигмунда Баумана...

Хоч би що ми говорили, але головні вузлові питання соціології, психології й інших наук про людину зводяться до аксеологічної складової — до проблеми цінностей, сенсу життя, мотивів діяльності. І тут найкращі зразки літератури дають блискучі приклади ілюстрування цих одвічних проблем.

Торік пішов з життя один із видатних письменників сучасності — сербський письменник Милорад Павич. Він залишив нам свої оригінальні книжки, що можуть прислужитися чудовою ілюстрацією до найскладніших соціологічних тем на лекціях. Один із критиків напрочуд слушно зауважив, що Павич писав “нелінійну прозу”. Соціологія давно “працює” з елементами синергетики. І, мабуть, саме такі твори Павича, як “Сім смертних гріхів”, допоможуть студентам глибше зрозуміти найскладніші теми на кшталт кількісних методів у соціології.

Зі свого аспірантського досвіду я пам’ятаю, як важко нам давалася проблема кількісних методів у соціології, шкала Лайкерта і семантичний диференціал Осгуда. Багато років по тому, читаючи Павича, я з подивом з’ясував, що він намагається кількісно виміряти таку вічну і таку невловиму категорію, як кохання. “Я відчував, що жінки насолоджуються коханням куди

менше, ніж зазвичай вважають. І якщо вони намагаються оцінити насолоду, отримувану від кохання, за десятибальною системою, як це робиться на іспитах у школі, то все, що нижче шести, не варте згадування. Такі відчуття не отримують прохідного бала. П'ятірка для жінки просто хвороба” [Павич, 2004: с. 46].

Боюся захопитися — цього надзвичайного письменника можна цитувати нескінченно. Але не можу втриматися, щоб не навести ще кілька цитат. Наприклад, як герой згадує кохану дівчину: “Рот її нагадує персик із ягодою полуниці всередині замість кісточки, а очі були такі прекрасні, немов вона їх позичила”. І ще: “Бачиш, як він уп'явся в нас! Чує нас через три тиші”. Або таке: “Нехай ваші чарівні чорні очі розкидають запашні погляди, а можливо, ви засіваєте землю дорогоцінними тінями...” [Павич, 2004: с. 115].

Імовірно, його книги, як і книги інших письменників, можуть виявитися чудовим ілюстративним матеріалом при вивченні проблеми цінностей і мотивів у житті особистості. І тут нам не unikнути цієї давньої категорії й давньої проблеми — семи смертних гріхів, художній аналіз яких просто блискуче здійснив Павич у своїй книжці.

Багато води сплигло в усіх річках світу відтоді, коли ще у VI столітті католицька церква в особі папи Григорія I Великого назвала сім смертних гріхів людини, що загрожують душі вічними муками (гордіня, жадібність, гнів, хтивість, обжерливість, заздрість, смуток). Глобалізація внесла зміни в цей перелік. Навесні 2008 року регент Апостольської пенітенціарії¹ єпископ Джиротті в інтерв'ю ватиканській газеті “Osservatore Romano” окреслив ще одну сімку гріхів — соціальних, поширюваних за умов глобалізації (щоправда, офіційно ці гріхи поки не віднесені до смертних). Це — досліди з ДНК людини, клонування, забруднення довкілля, аборти, використання контрацептивів, наркотики, соціальна несправедливість” [Харитонов, 2008].

Певен, що респонденти в різних країнах значно розширили би список “соціальних гріхів”, якби ми провели міжнародне опитування.

А тут ще австрійські й англійські астрофізики зробили сором'язливе й сенсаційне зізнання: попри багатовікові дослідження, ми не знаємо, з чого складається світ навколо нас. Єдине, що поки вдалося зробити вченим, — це точно підрахувати кількість цієї загадкової субстанції: наш світ на 96 відсотків складається з чогось, про що ми майже нічого не знаємо, — 22 відсотки темної матерії і 74 відсотки темної енергії. Доводиться осмислювати той факт, що Всесвіт лишень на 4 відсотки складається з тієї матерії, з якої складається наша Земля і ми самі. Учені мужньо визнали, що їх можна порівняти зі сліпими мудрецами з відомої притчі, які навпомацки вивчали слона [Кузина, 2011].

Можливо, соціологам і соціальним психологам теж зробити подібне зізнання? Тільки якою має бути величина пізнання сучасного світу?

Який сюжет (якщо тільки це не пролунає цинічно) для нас — пересічних жителів Землі — розгортається на наших очах. Ми ще не отямилися від обвалу кредитно-фінансової системи 2007–2008 років, що зародився на аме-

¹ Орган Ватикана з питань сповіді й відпущення гріхів.

риканському ринку нерухомості, а вже насувається друга хвиля ще сильнішої фінансової кризи.

Англійська газета “The Independent” опублікувала статтю із красномовною назвою “Якщо США не можуть врятувати світ, до кого звертатися? До марсіан?”. Головний висновок: три найбільші економіки світу — Сполучені Штати, країни Єврозони та Японії — мають спільні проблеми, всі вони погрузнули в боргах, причому довгострокових і непосильних, і їхні політичні системи не можуть упоратися з цими проблемами через відсутність дієвих важелів надання фінансової допомоги банкам й економікам країн.

Торік відсвяткував своє 90-річчя Рей Бредбері. Ми захоплюємося його прозорливою соціальною фантастикою (“451° за Фаренгейтом”, “Марсіанські хроніки” тощо). Справдилися, на жаль, його неоптимістичні прогнози щодо майбутнього американської та світової спільнот, які він зробив ще в 1960-ті роки, зокрема стосовно проблеми спілкування і засилля засобів масової інформації в сюжеті, де розміри звичайного телевізора розрослися до стін типової квартири, де проводить весь свій час дружина героя, яка реально життя давно вже змінила на віртуальну дійсність різнокольорових багатформатних нескінченних серіалів, опереткових пристрастей і стандартних телегероїв.

А з далеких тепер 1970-х років постійно згадую запитання юного героя одного з оповідань Бредбері: “Тату, тобі теж нема з ким погратися?”

На жаль, нещодавно пішов із життя відомий американський письменник Селінджер. Важко, вивчаючи проблему цінностей і соціології смислу, не процитувати відомі слова головного героя знаменитої повісті Селінджера “Над прірвою у житті” підлітка Голдена Колфілда, який так пояснює свій молодший сестрі головну мрію свого життя:

“... Розумієш, я собі уявив, як маленькі дітлахи граються увечері у величезному полі, у житті. Тисячі малят і навкруги — ані душі, жодного дорослого, крім мене, а я стою на самісінькому краю, над прірвою, розумієш? І моя справа — ловити дітлахів, щоб вони не зірвалися у прірву. Розумієш, вони граються і не бачать, куди біжать, а тут я підбігаю й хапаю їх, щоб вони не зірвалися. От і вся моя робота. Стерегти дітей над прірвою у житті. Знаю, це дурниці, але це єдине, чого мені хочеться по-справжньому” [Селінджер, 1965: с. 122].

Поряд із проблемою цінностей іншою ключовою є проблема соціалізації особистості. І тут слушним ілюстративним матеріалом для студентів (і не тільки для них!) був би збірник біографій відомих соціологів — наших сучасників і тих, хто жив за попередньої доби.

Майже сорок п’ять років тому І.Кон написав свою відому працю “Соціологія особистості” [Кон, 1967], котра разом зі знаменитою “Людина і її робота” В.Ядова та А.Здравомислова була неоціненним підручником із соціології для нас, аспірантів перших наборів Інституту соціології АН СРСР, що відкрився в Москві 1968 року.

Органічно в текст розвідки І.Кона ввійшли вірші Олександра Пушкіна, Євгена Євтушенка, Андрія Вознесенського, Вільяма Шекспіра, Бориса Пастернака, Михайла Светлова, Леоніда Мартинова, Валерія Брюсова, Володимира Маяковського, Самуїла Маршака.

Дивна річ: автор прозорливо вгадує те, що дуже характерно для другого десятиліття ХХІ століття: “Звільнення особистості означає зрештою розвиток її творчих потенцій. Це тривалий і складний процес. Нерівність розвитку в людині людського вкорінилася настільки глибоко, що чимало вчених навіть вагаються стосовно того, що її можна подолати. Найкраще це дістало відображення у смутній фантастиці Стругацьких. В оповіданні “Мрії — особиста справа кожного” виведено формулу, що продукує мрії, на які пересічні люди нездатні і які дозволяють їм відчутися те, що самим їм пережити не дано” [Кон, 1967: с. 359–360]. Коли надійшла сумна звістка про смерть Ігоря Семеновича, я подумав, що між двома працями — “Соціологією особистості” (1967 рік) і останньою його книгою “80 років самотності” (2010 рік) — інтервал майже в 45 років. Я так і не встиг отримати обіцяний Ігорем Семеновичем автограф.

Наші викладачі в аспірантурі Інституту соціології робили нам повсякденні подарунки, не помічаючи того. Ігор Семенович Кон, якимось поспішаючи на засідання чергової Вченої Ради і на ходу дослухаючись до наших дискусій про процеси соціалізації особистості, кинув фразу: “У Пушкіна одна пропозиція про перехід героїні в іншу вікову фазу варта цілих томів: “Душа ждала кого-нибудь””.

Коли-небудь, коли з’явиться довгоочікувана збірка з художньою біографією дослідників, які створювали соціологічну науку, природним доповненням до цієї збірки будуть біографії звичайних наших сучасників, чие життя так активно обговорюють студенти.

Багато років разом зі студентами стежимо за долею вихованця Загорського інтернату для сліпоглухих Олександра Васильовича Суворова, нині доктора психологічних наук, який тепер є — яке знайти слово? — вчителем, духовним наставником, прикладом для хлопців? і водночас співробітником Інституту психології РАН. Він сам здолав дуже нелегкі сходинки в житті — від вихованця цього інтернату для сліпоглухих до доктора наук. Його остання праця — “Філософія незалежного життя” [Суворов, 2010: с. 114–124]. Її треба читати всім... І особливо — здоровим. Ця, як і решта публікацій О.Суворова, з моєї точки зору, — дивовижна ілюстрація до багатьох курсів із соціології. Передусім — із соціології особистості.

Обстоюючи тезу про те, що процес соціалізації особистості — це насамперед її суспільна діяльність і породжуваний нею індивідуальний “ансамбль всіх суспільних відносин”, автор посилається на висновок свого вчителя А.Мещерякова, який багато років розробляв методику навчання сліпоглухих дітей, — “Становленню особистості в умовах сліпоглухоти заважає не стільки фізична проблема, скільки пов’язана з нею самотність — неможливість брати участь в ансамблі всіх суспільних відносин, залучатися до людської сутності традиційними способами, розрахованими на використання зору і слуху. У ранньому віці самотність додає до сліпоглухоти ще й німоту” [Суворов, 2011: с. 117].

Не можуть не вразити навіть найчерствішого, не дуже організованого і ледачого студента (яких вистачає, на жаль) прості людські слова серед змістовного, наукового тексту цитованої статті, особливо з огляду на біографію автора (наводжу велику цитату для тих, хто не зможе дістати ро-

сійський часопис): “Я дуже вдячний своїй мамі за те, що в неї вистачило розуму не заважати мені навчатися. Хоча, зрозуміло, в глибині душі у неї жевріла надія на диво — на повернення мені “принаймні” зору, “принаймні” слуху... загроза ще й паралічу за маминого життя, була достатньо далекою небезпекою. Зараз вона наблизилася впритул, у тому числі через діабет. Ну то й що? Навчання моє для мамі було абсолютною цінністю. На щастя, я виявився вельми пристрасним і непоступливим у своїх захопленнях. Змолоду ненавидів животіння, вважав його гіршим за смерть. У результаті в головному, у творчому плані я жив повноцінно; а коли на мою голову посипалися нові медичні негаразди — діабет, діабетична нейропатія (це коли перестають тримати ноги), я не став оплакувати себе заживо, а лише розмірковував, які ж можливості повноцінного творчого життя в мене залишаються. І продовжую спокійно працювати. На тому світі, як то кажуть, одужаю остаточно, а поки установка незмінна, тільки не жити. Але завдяки спеціальній комп’ютерній техніці я ще можу писати книжки...” [Суворов, 2010: с. 120].

Гадаю, що вченим усіх країн світу добре відоме ім’я англійського вченого, фізика і математика, знаменитого дослідника походження всесвіту, фахівця з чорних дір. Два роки тому він залишив посаду завідувача кафедри математики, яку обіймав тридцять років поспіль. Значно довше — 40 років — він страждає на невиліковне і важке захворювання центральної нервової системи — бічний амітрофічний склероз (БАС). Весь цей час прикутий до інвалідного візка, спеціально сконструйованого для нього, де також умонтований особливий конструктор і синтезатор мови (він не може говорити). З усього тіла діють лише унікальний мозок і два пальці лівої руки. Швидкість спілкування Стівена Гогінса 15 слів на хвилину. Незважаючи на такий стан Гогінс об’їздив цілий світ, він є не тільки визнаним ученим, а й популярним лектором, на якого з нетерпінням очікують і студенти, і колеги в всіх куточках світу.

Давно шукаю маловідому цитату Льва Миколайовича Толстого, що її під час навчання в аспірантурі на лекції зачитав один із професорів. Суть її зводиться до того, що відомий письменник, уже в похилому віці, брав участь як рядовий переписувач у Всеросійському переписі 1897 року. Саме тоді він назвав соціологію наукою про щастя людини. Вона навчає головного — бути щасливим.

Ніколас Вуйчич народився в австрійському місті Брисбені. На жах батьків виявилось, що в дитини немає рук і ніг, тільки замість лівої ніжки — якийсь укорочений паросток із двома пальчиками. Навчався він в особливій школі, де уявлялося, що в нього найбільші здібності до навчання. Зараз Ніколас Вуйчич — директор міжнародної організації “Життя без кінцівок” зі штаб-квартирою в південній Каліфорнії. Рахунок його виступів у різних країнах світу сягає двох тисяч, його аудиторія — понад два мільйони людей. Ефект виступів — приголомшливий. Люди вочевидь бачать можливості людини, яка своєю біографією довела, що без рук і ніг людина може відчувати себе хазяїном власного життя [Иванов, 2010].

Соціологи всіх країн, які розробляють “вічну” проблему — пошук доступної для всіх соціальних груп мови соціології, роблять цікаві спроби поєднати академічний стиль викладу соціологічних проблем із доступністю

і навіть цікавістю форми викладу. Один із прикладів цього — праця відомого американського соціолога Льюїса Козера “Майстри соціологічної думки. Ідеї в історичному і соціальному контексті” [Козер, 2006], де крізь традиційний академічний стиль викладу прориваються “нормальні”, “людські” фрази, і від цього текст буває відтінками нашого повсякденного життя і стає таким, що особливо запам’ятовується. Козер вважає за необхідне в цікавий аналіз наукової біографії Макса Вебера включити спеціальний розділ “Вебер як людина”, де трапляються такі нестандартні для академічного тексту висловлення: “Макс Вебер упродовж усього свого життя постійно відчував душевні муки. Неможливо зрозуміти його творчий спадок без розгляду тих внутрішніх суперечностей, що накладали відбиток на його інтелектуальну продукцію”. “Роки в Берліні були вельми продуктивними. Його невичерпна, шалена працездатність була, напевно, засобом лікування від його дедалі більш ворожих почуттів до батька, від якого він і досі цілком залежав”. “На початку червня 1920 року у Вебера з’явився сильний жар, і спершу вважали, що це грип. Однак потім діагностували пневмонію, але було вже надто пізно: 14 червня він помер”. “Останніми словами, вимовленими в маренні людиною, чий фізичний образ якимось одним із його сучасників порівняв із образом суворих лицарів на полотнах Дюрера, були: “Істина залишається істиною”” [Козер, 2006: с. 94–106].

Крім того, аналізуючи наукову спадщину кожного із 15 видатних майстрів соціології, Козер виокремлює такі складові, як особливості особистості, інтелектуальне середовище, соціальний контекст, приватне життя.

Він не боїться бути суб’єктивним, коли дає свої характеристики класикам. Розсипи таких характеристик розкидані по всій книжці Козера. “Якщо й існувала колись людина, яка настільки повною мірою відповідала поняттю маргінальності, то це був Маркс... Маркс знайшов серед собі подібних у Берліні друзів і союзників, з якими він тепер поділяв маргінальність”. “Молодий Кулі рано розвив у собі замкнутий, пасивний і потайливий характер, що завжди залишався відмітною рисою його способу життя. Упродовж 15 років він страждав від різноманітних хвороб, деякі з них мали, без сумніву, психосоматичний характер. Сором’язливий і боязкий, та ще й заїка, він мав небагатьох товаришів у дитячих іграх, волів проводити дні у мріях і читанні на самоті. Вельми вразливий, він надолужував непевність у собі, коли уявляв себе в ролі великого оратора чи лідера”. “Маннгейм мав добре збалансований розум і врівноважений характер, тому його навряд чи можна порівнювати з напівбожевільним Контом — “жерцем людства”, який звик звертатися до своєї паризької аудиторії з релігійним запалом” [Козер, 2006: с. 53–56; 212; 368]. Козер, подібно до багатьох сучасників Огюста Конта, так і не збагнув, мабуть, головного вчинку Конта — присвятити роки життя, що залишилися, не соціології, не науці, а листам до померлої коханої жінки, що потім увійдуть у славнозвісну “Сповідь”. “Час по-своєму судить”, — значно пізніше зауважить Булат Окуджава.

На жаль, соціологи здебільше не ведуть щоденників, легковажно ставляться до своїх архівів. Коли добре відомий у професійному середовищі соціолог із Санкт-Петербурга А.Алексєєв зібрав свої особисті документи,

протоколи, характеристики, свої праці, рецензії, вийшов чималий чотири-томник “Драматична соціологія і соціологічна авторефлексія” (2003–2005). До нього ввійшли багаторічні спостереження, коли автор діяв, поєднуючи кілька соціальних ролей: робітника “Ленполіграфмашу”, співробітника Соціологічного інституту, автора багатьох публікацій, що завжди викликали неабиякий резонанс, члена громадських організацій, які ще тоді, у середині 1980-х, повірили в перебудову. І особистий документ знезацька перетворився на непросту історію соціологічної думки нашої, колись спільної країни. Для викладача, поряд з іншим, це ще й корисний матеріал при викладанні окремих навчальних курсів, зокрема при вивченні біографічного методу.

Ми озиремося назад — і бачимо, яких втрат ми вже зазнали: Олена Олександрівна Якуба, Наталя Вікторівна Паніна, Василь Олександрович Соболев, Геннадій Семенович Батигін, Ірина Марківна Попова, Юрій Олександрович Левада, Олександр Григорович Здравомислов, Вілен Пилипович Чорноволенко, Володимир Леонідович Оссовський, Олексій Ігорович Навроцький, Олег Леонідович Сکیدін. До цього сумного списку додався таке близьке всім нам ім’я — Ігор Семенович Кон...

“Поспішайте ставити нам запитання, поки ми живі!” — зверталася до фіналістів II конкурсу молодих соціологів України Ірина Марківна Попова. Ніби передчуваючи, що доля їй залишила зовсім мало... Зі смутком і теплом я, подібно до багатьох тих, хто знав Ірину Марківну, тримаю чорний томик з її працями і спогадами про неї, любовно зібраний одеськими колегами на честь її пам’яті [Ірина Марковна Попова, 2011].

Багато хто із присутніх на Міжнародних соціологічних читаннях пам’яті Наталії Вікторівни Паніної, де вже втретє підбивають результати конкурсу на кращого молодого соціолога України, погодяться, що жваві дискусії, які відбуваються в Інституті соціології в грудні, у день її народження, а особливо конкурсні доповіді молодих представників нової хвилі українських соціологів — найкращий пам’ятник Наталії Вікторівні... Як символічно названо збірник доповідей III Міжнародних соціологічних читань (грудень 2010 року) — “Соціолог між покликанням і визнанням”!

Коли буде складено хрестоматію з відомих літературних творів, котру можна буде широко використовувати як ілюстрацію до лекційних тем при навчанні соціологів, вона об’єднає силу-силенну дивовижних текстів. Серед них — зміст берестяних грамот, що їх періодично знаходять на розкопках у Новгороді. Хіба залишить нас байдужими найдавніший любовний лист, написаний у XI столітті на бересті: “Я посилала до тебе тричі. Що за зло ти проти мене маєш, що цього тижня ти до мене не приходив? А я до тебе ставилася як до брата! Невже я образила тебе тим, що посилала до тебе? А тобі, я бачу, не люблю. Якби тобі було люблю, то ти б вирвався з-під людських очей і примчав... чи хочеш, щоби я тебе залишила? Навіть якщо я тебе через своє нерозуміння образила, якщо ти почнеш з мене глузувати, то нехай тебе судить Бог і я”. Утім, предмет обожнювання залишався байдужим до автора листа і, прочитавши його, спересердя розрізав ножем, шматки зав’язав у вузлик і кинув у купу гною. Однак жінки вдавалися і до замовлянь. “Так нехай розгориться серце твоє, і тіло твоє, і душа твоя пристрастю до мене, і до тіла мого,

і до обличчя мого...”, — читаємо в іншому посланні. Щоправда, ми вже не дізнаємося, чи допомогло чаклунство цій зневіреній жінці [Проскурня, Агафонова, 2011].

Від тих сивих давен відомий такий феномен, як пророцтво Кассандри — прогноз із високим рівнем точності, що справджується, але йому, як правило не вірять, оскільки він містить чималу частку негативної інформації. Негативна інформація незручна, дискомфортна, її відкидали завжди. Простіше помилятися [Нагорный, 2009].

Періодично спалахують дискусії з приводу необхідності підвищення прогностичної ролі соціальних наук. Лунають вже традиційні закиди на адресу тих галузей, які раніше називалися “суспільними науками”. Дістається, ясна річ, і соціології. Наприклад: “Гуманітарна наука практично проспала глобалізацію”, вона перебуває в “полоні лінійно-площинного сприйняття світу” [Кочетов, 2002: с. 40]. У деяких працях обґрунтовується теза про те, що, оскільки інтелігенція не змогла своєчасно передбачити змін наприкінці минулого століття й гідно відповісти на виклики часу, вона приречена зійти з історичної сцени [Рывкина, 2006: с. 139–146].

Та все одно, коли минула хвиля розгубленості перед стрімкістю змін, перед “кінцем знайомого світу” (І.Валерстайн), слідом за працями П.Штомпки, який запровадив поняття “культурна травма”, почали з’являтися й інші — зі спробами осмислити те, що відбувається.

Г.Татарова, аналізуючи поняття “методологічна травма соціолога”, характеризує його як термін “для позначення ситуації розгубленості дослідників перед рясністю соціологічних теорій, методологій, методів у процесі прийняття рішень...”. І далі: “...у виборі засобів пізнавальної діяльності... людина не встигає за людством, соціолог не встигає за соціологом” [Татарова, 2006: с. 3–4].

Перед спеціалістами, які займаються соціальним прогнозуванням, перед соціологами постає непроста проблема: як, залишаючись реалістами, повідомляючи суспільству об’єктивну інформацію, не підвищити рівень тривожності, рівень алармізму? Чи потрібні зараз пророцтва Кассандри?

Звісно, особливого оптимізму не додає і статистика. Вона свідчить, що населення Землі за минуле століття збільшилося майже в чотири рази, натомість обсяг техногенних викидів зріс у 18 разів, і відновлювані природні ресурси (грунт, вода, кисень, рослинні біологічні ресурси) стають невідновлюваними; що зростання виробництва продукції на душу населення закінчилося ще двадцять п’ять років тому, у 1984 році, і, як наслідок, чисельність голодних уже 2002 року сягнула 1,3 млрд осіб [Зубаков, 2005: с. 45–54].

...Серед купи старих газет знайшов вирізку середини 1990-х років: “Ви знехтували нашим попереднім попередженням, переданим на острів Валаам у 1927 році (серед уфологів цей документ відомий як “третє послання інопланетян”, де були передбачені всі основні події до 1995 року. — *Прим. ред.*). Ви нічого не зробили для того, щоб урятувати самих себе” [Беликов, 1995].

Можна, звісно, іронічно посміхнутися, просто не думати про цю незручну езотеричну інформацію. Але що робити із твердженням відомого фахівця

з прогнозування І.Бестужева-Лади: “Людина, безумовно, винна в тому, що за тридцять років від часу попередження про згубні глобальні проблеми сучасності вона так нічого і не зробила, аби запобігти їм” [Бестужев-Лада, 2004: с. 139].

Журналісти компенсують зайнятість соціологів і самі знаходять доступні форми висвітлення складних проблем. Що продемонстрував цього разу американський журналіст Малькольм Гладвел, оглядач часопису “New Yorker”, автор світового бестселера “Що бачив собака й інші історії”? Він зробив те, що поки не вдавалося фахівцям з теорії катастроф — у популярній формі відповів на запитання: чому трапляються катастрофи. Уникаючи складних формул, він дійшов висновку, що причиною катастроф виявилася цілком несподівана взаємодія дрібних подій, що із необхідністю призводить до того збігу обставин, що були названі парадоксальним терміном “нормальні катастрофи” [Гладуэл, 2011].

Юрій Олеша наголошував, що кожній людині потрібна своя “золота полиця”, де мають стояти лишень кілька книжок, які б хотілося перечитувати все життя, відкриваючи дедалі нові глибини прочитаного. Перекоаний, що ті, чия студентська й аспірантська молодість припала на 1960–1970-ті роки, обов’язково поставлять на цю полицю томик Рея Бредбері з його “Марсіанськими хроніками” і знаменитим романом “451° за Фаренгейтом”. Перечитувати книгу, що вразила Вас в юності, через багато років — усе одно, що зустрітися з першим коханням — тому разом із потрясінням можливі й цілком зрозумілі розчарування. Із великим побоюванням я знову гортав чудово перевиданий том Бредбері у 2011 році. Дивна річ — я знову переживав ті самі почуття, що й п’ятдесят років тому, коли вперше читав про долю незвичайного пожежника, покликаного не гасити пожежі, а палити книжки, і знову, як і першого разу, я був у захваті від геніальної здатності американського фантаста передбачати майбутнє, коли перегортав навдивовижу точні характеристики героїв і подій в оповіданнях, які він потім зібрав у знамениті “Марсіанські хроніки”.

Наприкінці серпня 2011 року Рей Бредбері відсвяткував свій 91-й день народження. Журналісти, не змовляючись, стверджували, що старість його не лякає, бо він усе життя займався улюбленою справою, п’ятдесят сім років пройшов разом з коханою жінкою — дружиною Естер Моберг. Чотири доньки, онуки. І ще — важливий показник для письменника — його книжки витримали випробування часом. “Марсіанські хроніки” (1949 рік), “451° за Фаренгейтом” (1953 рік) супроводжують у житті не одне покоління читачів. З великим побоюванням (повторююся) я після тривалої перерви перегорнув чергове перевидання книжки письменника з удаюю назвою “Про мандри вічні та про Землю”.

І знову сталося диво: як і багато-багато років тому, мене захлеснула магія і чародійство рядків Бредбері. Знову я разом із засмаглим молодиком стукав у Будинок, до бабусі, в якому вона зачинена прожила дев’яносто років, не відкриваючи нікому через острах смерті. Молода людина показує пляшечку із чарівним еліксиром (“...у цій пляшечці перша ніч і перший день після того часу, коли вам виповнилося 18 років”), і пропонує випити “чайну ложечку зелених думок”, щоб повернутися в юність.

І знову Дуглас запитує разом із нами, читачами, свого брата Тома: “Як на тебе, всі люди знають, що вони живі?” А потім разом із дідусем роблять вони вино із кульбабок — “піймане і закупорене у плящі літо”. І знову ми зустрічаємося з незвичним убивцею — “прапороносцем скромної меншості”, що стомилася від галасу і тому псує радіобраслети, репродуктори, телефони, радіо в автобусі, селектори на службі...

А в оповіданні “Завтра кінець світу” герой запитує у дружини: “Що б ти робила, якби знала, що завтра настане кінець світу?”, і вона якось буденно доходить висновку, що “якщо подумати, як ми жили, цим має все скінчитися”. І він робить, мабуть, найголовніше зізнання в житті: “Знаєш, мені лишень шкода розлучатися з тобою і з дівчатками. Я ніколи не любив міське життя і свою роботу, взагалі нічого не любив, тільки вас трьох”.

На схилі років Рей Бредбері висловить примітну фразу-кредо: “Мене просять передбачити майбутнє, а я хочу запобігти йому”.

Як пробитися до тих, хто слухає тебе, на четвертій, п'ятій парі, які знайти слова, щоб численні вистраждані попередніми поколіннями думки перетворилися на частинки особистого блага студентів? Що треба зробити викладачеві у стиснутому часовому просторі, щоб вони поміркували, до прикладу, над відомою заповіддю будь-якого дослідження, сформульованою Спінозою: “не плакати, не сміятися, розуміти”? Можливо, виручає поезія?

Не плакати, не сміятися, розуміти...
 Но как мне милую, любя, не обнимать
 И, жаждая, не мучиться от жажды
 И верить вновь, изверившись однажды,
 И, все круша, из праха поднимать.
 Бестрепетно? Душа — полна тревог.
 Удача тешит, неудача гложет.
 И если уж Иов смирить себя не смог,
 И возроптал, то кто такое сможет?
 И каюсь и греша, как разрешить задачу?
 Смеюсь сквозь слезы. Восторгаясь плачу.
 Но мудрости не смея возражать.
 Я волю к пониманью привечаю.
 Надежды проблеск замечаю
 И что-то начинаю понимать.

[Коган, 2009: с. 78–90]

Можна, до речі, застосувати як ораторський прийом запитання в аудиторії: “Скільки, на думку слухачів, років авторові”? Правильна відповідь: майже сто років — Л.Коган народився у 1912 році.

...Певен, що згодом буде написана художня серія про життя видатних соціологів нашого часу. Вона буде належною ілюстрацією до змістовної розвідки Л.Скокової про біографічний метод. І, ймовірно, новий читач зможе розгадати одну із головних загадок життя великого мислителя Питири-ма Сорокіна. Чому в його наповнене життя, в якому замість дитинства була важка робота церковного маляра і художника і навчання в церковно-вчительській семінарії, так рано ввірвалася революція?

Коли він устиг так багато зробити за зовсім нетривалий петербурзький період: вступив до психоневрологічного інституту, перевівся на юридичний факультет університету, завершив навчання у 1914 році, створив кафедру соціальної мобільності, написав перші фундаментальні праці. “Два томи системи соціології” до висилки з Росії восени 1922 року.

А яким цікавим розділом цього роману про Сорокіна могла би стати історія його зближення з Ігорем Сікорським. Майбутній великий соціолог і майбутній великий авіаконструктор. Бідні, невідомі на момент їхньої зустрічі в Америці, але сповнені енергії та амбітних планів...

Чому останні двадцять років свого життя, вже всесвітньо відомий учений, Сорокін несподівано, на думку багатьох колег, вдався до соціологічного донкіхотства — перейнявся проблемою альтруїзму, теорією безкорисливого кохання?

Майбутнім дослідникам ще доведеться відкрити для нас праці створеного Сорокіним Гарвардського центру з конструктивного альтруїзму.

Російський колега, А.Тихонов, рецензуючи працю Ю.Неймера “Зі стабільності в кризу. Дослідження і публіцистика соціолога в СРСР, Україні та США”¹, знайшов слушну метафору, аналізуючи зростлу складність і більшу відповідальність соціолога: “Він не тільки особисто розплачується за прийняття чи неприйняття рішення, а й перебирає на себе відповідальність за розв’язання цих системних суперечностей, навіть якщо його про це не просять, він стає “черговим по людству”” [Тихонов, 2006: с. 148–150].

На мій погляд, виконання цього складного завдання багато в чому залежить не лише від якості й оперативності досліджень, а й від формування нового механізму, що допоможе в сучасній, доступній і виразній формі подати і соціологічну класику, і праці теперішнього покоління соціологів не лише студентам, а й найрізноманітнішим соціальним групам. Перевірені помічники тут — мистецтво, література, поезія. Точно сказано про це у Євгена Євтушенка:

“Да для чего нам Ваша муза?” —
так разговорчики ведут.
Но осторожно — срывы вкуса
ко срываю совести ведут...”

Джерела

Алексеев А.Н. Драматическая социология и социологическая ауторефлексия : В 4-х т. — СПб.: Норма, 2003–2005.

Аннинский Л. Александр Твардовский. “...Но все же, все же, все же...” // Свободная мысль. — 2005. — № 8. — С. 147–161.

Аннинский Л. Конгениальная пара // Свободная мысль. — 2007. — № 9. — С. 184–196.

Аннинский Л. Остережение в катастрофе // Свободная мысль. — 2008. — № 7. — С. 99–110.

¹ Соціологам, які працювали у сфері промислової соціології у 1970-х і 1980-х роках, добре знайомі праці Юрія Львовича.

- Бачинин В.* “И увидел Конт, что это хорошо...” // Свободная мысль. — 2010. — № 12. — С. 177, 188.
- Безелянская А.* Бессонница Огюста Конта // Студенческий меридиан, 2008.
- Беликов Ю.* Последнее предупреждение инопланетян? // Комсомольская правда. — 1995. — 31 мая.
- Бестужев-Лада И.В.* Свою счеты с жизнью. Записки футуролога о прошедшем и происходящем. — М., 2004.
- Бредбэри Р.* О скитаньях вечных и о Земле. Фантастические произведения. — М.: ЭКСМО, 2002.
- Бурлачук В.* Что видит социология // Социология: теория, методы и маркетинг. — 2011. — № 2. — С. 205–209.
- Веллер М.* Ноль часов. — Харьков: Фолио, 2000.
- Гладуэлл М.* Сокращенный вариант главы “Взрыв” из мирового бестселлера “Что видела собака и другие истории”. Редакционное название “Ритуальные катастрофы и религия безопасности” // Ежедневник “2000”. — 2011. — 22–28 апреля.
- Голосенко И.А., Зверев В.М.* Социолог Агнесса Звоницкая: Работы и судьба // Социологические исследования. — 1991. — № 2. — С. 75–80.
- Здравомыслов А.Г.* Социология как жизненное кредо // Социологический журнал. — 2006. — № 3–4. — С. 150–186.
- Зубаков В.* Ипостаси глобализации и императивы выживания // Свободная мысль XXI века. — 2005. — № 8. — С. 45–54.
- Иванов Н.* “Для того, чтобы быть счастливым, необязательно иметь руки и ноги” Николас Вуйчич // Мир новостей Украины. — 2010. — № 28.
- Ирина Марковна Попова: Мемогія* // Сост. М.Б.Кунявская, Е.В.Лисиенко, О.Р.Лычковская. — Одесса: Астро-принт, 2011.
- Коган Л.А.* Свобода — самость создателя // Вопросы философии. — 2009. — № 7. — С. 78–90.
- Козер Л.* Мастера социологической мысли. Идеи в историческом, и социологическом контексте. — М.: Норма, 2006.
- Кон И.С.* Социология личности. — М.: Политиздат, 1967. — 383 с.
- Кури А.* Покупатели мечты. — Харьков; Белгород: Клуб семейного досуга, 2011.
- Кури А.* Продавец грез. — Харьков; Белгород: Клуб семейного досуга, 2010.
- Курков А.Ю.* Последняя любовь президента. Роман. — Харьков: Фолио, 2004.
- Ломоносова.* Питирим Сорокин о политике России и политике в Америке // Журнал социологии и социальной антропологии. — 2006. — № 1. — С. 45–60.
- Маркс Г.Т.* О профессиональной деятельности социолога — 37 моральных императивов // Социологические исследования. — 2008. — № 1. — С. 129–138.
- Нагорный Б.* Нужна ли Кассандра в XXI веке? (некоторые спорные размышления о социальном прогнозировании) // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2009. — № 2. — С. 202–209.
- Неймер Ю.Л.* Из стабильности в кризис. Исследование и публицистика социолога в СССР, Украине и США. — М.: Кнорус, 2004.
- Павич М.* Семь смертных грехов. Рассказы. — СПб.: Азбука-классика, 2004.
- Парандовский Я.* Мифология. — М.: Детская литература, 1971.
- Платонов В.* Коктебельский альбом Волошиных // Зеркало недели. — 2010. — 25 сентября.
- Пришвин М.М.* Избранное. — М.: Московский рабочий, 1971.
- Пришвина В.Д.* Наш дом. — М.: Молодая гвардия, 1980.
- Проскурня К., Агафонова Ю.* — 2011, www.oracle-today.ru.
- Ритуальные катастрофы и религия безопасности. Редакционный сокращенный вариант главы “Взрыв” из книги Малкольма Гладуэлла “Что видела собака и другие истории” // Ежедневник “2000”. — 2011. — 22–28 апреля.

Соломин А. Эзотерический смысл маленьких трагедий А.С. Пушкина // Свободная мысль. — 2006. — № 9–10. — С. 146–159.

Сорока Ю.Г. Видеть, мыслить, различать: социокультурная теория восприятия. — Х.: ХНУ им. В.Н.Каразина, 2010.

Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. — М.: Политиздат, 1992.

Соціолог між покликанням і визнанням. Матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н.В.Паніної / За ред. О.Г.Стегнія. — К.: Інститут соціології НАНУ, 2010.

Соціологія ХІХ — початку ХХ століття. Хрестоматія / За ред. В.Г.Городяненка. — Д.: ДНУ, 2007.

Суворов А. Философия независимой жизни. Мобилизация личностных сил инвалидности // Свободная мысль. — 2010. — № 3. — С. 115–124.

Сэлинджер Дж.Д. Над пропастью во ржи. — Харьков: Фолио, 1999. — С. 24–31.

Татарова Г.Н. Методологическая травма социолога. К вопросу интеграции знаний // Социологические исследования. — 2006. — № 9. — С. 3–12.

Тихонов А.В. Рецензия на книгу Ю.Л.Неймера “Из стабильности в кризис” // Социологические исследования. — 2006. — № 9. — С. 148–150.

Фромм Э. Психоанализ и этика. — М.: Республика, 1993.

Фрэзер Д.Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. — М.: Политиздат, 1984.

Харитонов М. Ватикан нашел в людях новые пороки // Комсомольская правда. — 2008. — 15 марта.

Энциклопедия пороков: оправдание изъянов и слабостей человеческой природы. — К.: Наукова думка, 1996.

Эренбург И.Г. Люди, годы, жизнь. Книга пятая и шестая. — М.: Советский писатель, 1966.